

CENTRUM VOOR INDUSTRIELE ARCHEOLOGIE

MEDEDELINGEN

INHOUD :

J. DAVID : Het repertorium van de Belgische handelscata-
logi.

M. VAN DER EYCKEN : De Ezeldijkmolen te Diest.

MEDEDELINGEN

HET REPERTORIUM VAN DE BELGISCHE HANDELSCATALOGI.

Handelscatalogi bestaan reeds meer dan een eeuw en zijn een uitmuntende documentatie voor de geschiedkundige (1). Hij treft er immers nagenoeg alles in aan wat ooit te koop geboden werd met de technische eigenschappen en/of een afbeelding en/of de prijs : werktuigen, machines, kunstmest, stenen, speelgoed, foto-apparaten, geneeskundige instrumenten, gietijzer, metalen balken, kachels, busten voor kleermakers, enz. Daarbij zijn deze documenten of kunnen (2) ze ook nauwkeurig gedateerd worden.

Dank zij deze bron weten wij derhalve wat er reeds of steeds (3) te vinden (4) was op een bepaald ogenblik, vaak met nauwkeurige gegevens dienaangaande. Wij kennen ook de produktie en het belang van fabrieken en winkels. Naast de inlichtingen over de waren zelf staan er vaak foto's van het bedrijf of van werken die uitgevoerd werden met de waren die besproken worden in de catalogus (5), een lijst van de door de fabriek gekregen erepenningen, een korte geschiedenis van het bedrijf, enz. Ook de taalkundige vindt er zijn gading : zeldzame of bastaardwoorden, plaatselijke benamingen, enz.

Jammer genoeg gaat de catalogus verloren : hij werd — en wordt — over het algemeen weggeworpen. Hier en daar bestaat er een kleine verzameling maar onze grote bibliotheken schijnen dit soort drukwerken verwaarloosd te hebben (6). Dientengevolge is het onmogelijk deze zeer belangrijke bron stelselmatig te gebruiken. Daarbij, wanneer een vorser een catalogus aanhaalt in een publikatie, kan zijn lezer het stuk slechts met veel moeite terugvinden (7).

Een inventaris met o.m. de bewaarplaats van de stukken, zou dus zo vlug mogelijk opgesteld moeten worden. Dat is het doel van het Repertorium van de Belgische Handelscatalogi (8). Onze bedoeling in deze bijdrage is het voorstellen van dat Repertorium. Wij zullen eerst het begrip handelscatalogus trachten te bepalen en meteen het onderzoek afbakenen, daarna zullen wij het over de werkwijze hebben.

In de omgangstaal is een handelscatalogus een gedrukte (9) lijst van door een persoon of een firma (10) gefabriceerde of verkochte (11) produkten (12). Het kan één blad of een boek van duizend bladzijden zijn; het blad kan los zijn of ingebonden en in een boek (13) of een tijdschrift. De lijst geeft de prijs aan en/of de technische eigenschappen van de waren, met of zonder afbeelding, tekening of foto (14). Daarnaast kunnen er nog andere gegevens in te vinden zijn (15).

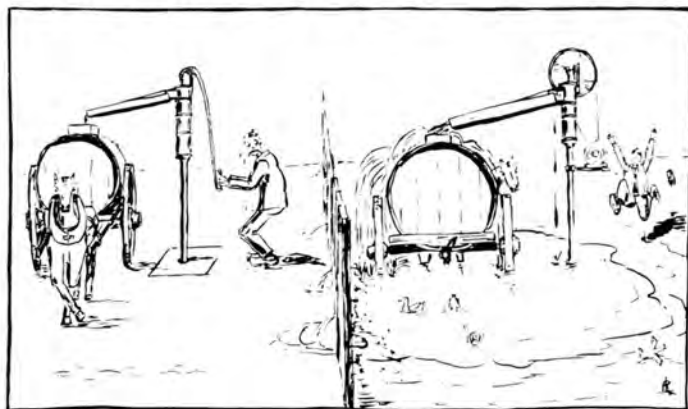
Naast die «gewone» catalogus bestaan er echter drukwerken die aan de bepaling niet volkomen beantwoorden maar toch gelijkaardige inlichtingen verstrekken.

Vooreerst de reclame voor één of enkele produkten (dus geen lijst van produkten) (16). In deze soort worden ook de artikelen van een gespecialiseerd tijdschrift begrepen die een produkt bespreken (te vergelijken met een boekbespreking) (17) en de door een firma uitgegeven studies over een nieuw produkt.

Vervolgens de «onderrichtingen» voor het gebruik van één of meer produkten. In het eerste geval zijn het gebruiksaanwijzingen; in het tweede gaat het om een reeks praktische wenken uitgegeven door een fabriek of een vereniging van fabrieken, waarin ook reclame te vinden is (18).

Om aal te pompen.. moet ge er zooveel zweet niet bij laten !

DUURZAAM !

GOEDKOOP !

Hij heeft geen tijd om te drinken — — — Hij heeft geen tijd meer om te drinken

Landbouwers ! Let wel op !

Een nieuw mekansch stelsel voor uwe aalpompen. Met den motor der waschmaschine zuigt het 150 l. per minuut.

Gieterijen en Werkhuizen H. LEBEAU, Gilly (bij Charleroi, België)
Tél. : Charleroi 4222

Een derde categorie zijn de gedenkboeken uitgegeven ter gelegenheid van het b.v. vijftig jarig bestaan van het bedrijf (19). Over het algemeen vertellen ze de geschiedenis van het bedrijf en dikwijls worden er enkele produkten in besproken (20).

Om de documenten aan te duiden die het bestaan van een firma aankondigen of herinneren maar waar doorgaans geen spraak is van de produkten, spreken wij gemakshalve van «aankondigingen». Het kan om een blad gaan dat vermeldt dat een bepaalde firma iets verkoopt, om een gids ten behoeve van de bezoeker van de fabriek, om een korte geschiedenis van het bedrijf of van een produkt, enz. (21).

Tenslotte vormen de tijdschriften die door een firma uitgegeven worden een afzonderlijke groep (22).

Onder de benaming «handelscatalogi» neemt het Repertorium van de Belgische Handelscatalogi deze vijf soorten van documenten op, hoewel het in de praktijk om een inventaris van de reclame gaat (23). Het beperkt zich tot de door Belgische (24) fabrieken of winkels, vóór 1945 (25) uitgegeven catalogi, welke hun produkten ook waren (26).

Het Repertorium bestaat uit een steekkaartenstelsel (12,5 x 17,5) waar elk stuk een volgnummer draagt en bondig besproken wordt. Twee andere stelsels, per firma en per onderwerp, vervolledigen het Repertorium.

onderwerp				datum	R.C.		
firma:							
titel:							
adres:							
aard	ingeb.	gedr.	afb.	prijs	afmet	taal	bijlage
form.	bladzijden		bewaarplaats				

VERKLARING

Regel 1 :

— produkt : wegens het groot aantal verschillende waren die soms ter spraak komen, worden tot dusverre slechts algemene categorieën aangehaald, behalve wanneer de hele catalogus een bepaald produkt behandelt (27).

— datum : wanneer hij niet vermeld is maar bepaald kan worden door andere gegevens staat hij tussen haakjes (28).

— volgnummer van de catalogus. Dubbele nummering : elke fabriek of winkel draagt een nummer alsook elke catalogus van dat bedrijf. Zo worden automatisch al de catalogi van een firma samengebracht in het Repertorium.

Deze eerste regels maakt het mogelijk de documentatie op drie verschillende wijzen te rangschikken (29).

Regel 2 :

— naam van de firma.

— in het vierkantje : aanduiding «F» (= fabriek) of «W» (= winkel) (30).

Regel 3 :

— titel van de catalogus met eventueel het nummer van de uitgave.

Regel 4 :

— adres : dit wordt aangegeven zoals op de catalogus vermeld staat (31).

Regel 5 :

— aard : aangeduid door «C», «O», «G», «A» of «T» (32).

— ingebonden : aangeduid door «1» (= ja) of «O» (= neen). D.i. het gaat al dan niet om een afzonderlijk uitgegeven druk.

— gedrukt : «1» (= ja) of «S» (= stencil).

— afbeeldingen : «O» (= geen), «T» (= tekening), «F» (= foto).

— prijs : 1 (= vermeld), of «O» (niet vermeld).

— afmetingen van of nadere gegevens over de produktie : «1» (= ja) of «O» (= neen). taal : «N» (= Nederlands), «F» (= Frans), «N-F» (tweetalig), enz.

— bijlage : aan- («1») of afwezigheid («O») van een bijlage : b.v. foto's van het bedrijf, onderrichtingen ...

Regel 6 :

— formaat : in centimeter.

— bladzijden : één bladzijde is een op één zijde gedrukt blad dat niet in twee gevouwen is.

— bewaarplaats : openbare instellingen waar een exemplaar bewaard is (33).

Zo nodig (datum, firma, ingebonden, bijlage) wordt een voetnoot aangeduid door «a»), «b»). Deze noot wordt onderaan getijpt.

Er kan nauwelijks van werkmethode gesproken worden omdat het toeval een zeer belangrijke rol speelt in het opzoeken van de catalogi. In de bibliotheken worden die documenten immers meestal niet opgenomen in de systematische catalogus b.v. onder een trefwoord «catalogus» of «reclame». Ze worden in de alfabetische catalogus gerangschikt volgens het eerste woord van de titel of van de naam van de firma. Van een stelselmatige opzoeking kan er dus moeilijk spraak zijn (34). De privé-verzamelingen zijn over het algemeen niet geklasseerd zodat de vorser daarmee zou moeten beginnen; het is daarbij vaak moeilijk die documenten te ontlenen om ze te fotocopieren of ze op mikrokaarten te laten overbrengen. Op het Rijksarchief kan stelselmatig gezocht worden in de fondsen afkomstig van de bedrijven. Een niet te verwaarlozen bron zijn de boekhandelaars die nu en dan, spijtig genoeg vaak tegen een al te hoge prijs, catalogi te koop aanbieden.

Ons uitgangspunt is de catalogus zelf. Het tegenovergestelde is theoretisch ook mogelijk : de telefoon-en de handelsgidsen raadplegen en aan elke firma vragen of zij catalogi heeft uitgegeven vóór 1945. Aan deze werkwijze zijn er evenwel bezwaren : de tijdverspilling omdat er sedert 1945 veel nieuwe firma's ontstaan zijn (35), het risico omdat het doorzetten of opgeven van de opsporing enkel afhangt van het geheugen van een min of meer bevoegde en geïnteresseerde persoon, het feit tenslotte dat veel firma's verdwenen zijn tijdens de laatste eeuw en dat veel kleine fabrikanten (smeden, b.v.) nooit opgenomen werden in een inventaris. Dit houdt niet in dat deze werkwijze volkomen af te keuren is : wanneer een catalogus dagtekenend van vóór 1945 bekend is, is het noodzakelijk — hoewel vaak teleurstellend — na te zien of die firma nog steeds bestaat en haar te vragen of ze haar catalogi bewaard heeft.

Wat hierboven beschreven werd betreft uiteraard de afzonderlijk uitgegeven catalogi. De stukken die ingebonden zijn in een boek kunnen slechts per toeval gevonden worden; zij die in tijdschriften verschenen zijn leveren uiteraard geen moeilijkheid op.

Het exciperen van deze laatste is echter minder dringend omdat ze bewaard zijn in de bibliotheken en dus — theoretisch — niet zullen verdwijnen. Op te merken valt toch dat ze van groot belang zijn : in plaatselijke kranten en gespecialiseerde tijdschriften vinden wij b.v. advertenties van een smis die geen afzonderlijke catalogus uitgeeft. Voor de geschiedenis van het gereedschap zijn die vaklieden van uiterst groot belang maar hun rol zou licht onderschat worden wegens het gebrek aan reclame of aan andere documenten (36).

Wij schreven dat het Repertorium van de Belgische Handelscatalogi al de catalogi opneemt welk het besproken produkt ook is. Er zijn hier twee redenen voor : de eerste is dat het spijtig zou zijn met veel moeite gevonden catalogi niet op te nemen omdat ze ons niet interesseren. Het zou tijd- en krachtverspilling zijn en zou de samenwerking van de vorsers sterk be-

perken. De tweede is dat het niet gemakkelijk zou zijn precies te bepalen wat opgenomen moet worden : voor de geschiedenis van de landbouw zijn b.v. de stoommachines van groot belang.

Het opstellen van dergelijk Repertorium is uiteraard een werk van lange adem. Het zal enkel tot voltooiing gebracht kunnen worden indien elkeen die het bestaan van een of meer catalogi kent, zijn medewerking wil verlenen. Wij zijn derhalve zo vrij Uw hulp te vragen (37).

Johan David

VOETNOTEN

- (1) WELSH, P.C. *Woodworking Tools. 1600-1900.* in *Contributions from the Museum of History and Technology. Paper 51.* Washington. 1966. 221 : «in the last quarter of the 19th century the tool catalogue replaced Moxon, Duhamel, Diderot, and the builders' manuals as the primary source for the study and identification of hand tools». Ze werden reeds in het begin van deze eeuw als bron gebruikt door VAN HOUCKE, A. *Ambacht van den loodgieter en zinkbewerker.* in *Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde.* Gent. 1901-1902. 8,14.
- (2) Dank zij een lijst van de erpenningen, een produktiecijfer met datum, het telefoon- of postchequenummer, enz.
- (3) Doch een waar wordt soms in een catalogus vermeld hoewel ze niet meer te verkrijgen is. Dit om de kosten van een nieuwe uitgave te vermijden.
- (4) De catalogus geeft geen beeld van de gebruikte maar wel van de verkrijgbare waren.
- (5) Of b.v. een soms zeer lange lijst van gebouwen waar de in de catalogus besproken bouwstoffen gebruikt werden.
- (6) Behalve enkele grote verzamelingen zoals deze van de Universiteit van Hohenheim te Stuttgart.
- (7) Meestal is hij gedwongen naar de auteur te schrijven
- (8) Afgekort in R.C.B. De letter «B» kan aldus vervangen worden door «D» (Duitsland), «N» (Nederland), «E» (England), enz.

- (9) Tot dusverre kennen wij geen met de hand geschreven catalogus.
- (10) Soms — het geval komt echter tamelijk zelden voor — wordt een catalogus uitgegeven door een vereniging van fabrikanten (b.v. *Compendium des produits pharmaceutiques belges. 1931-32.* = R.C.B. 75.1.; HULET, J. *Album des produits métallurgiques belges.* = R.C.B. 44.1.). Deze documenten mogen als gewone catalogi beschouwd worden. Wegens het groot aantal fabrikanten die er soms in vermeld staan, worden deze laatste voorlopig in het kaartenstelsel per firma niet opgenomen: ze staan onder een trefwoord «*varia*».
- (11) In de catalogus van een winkel vinden wij uiteraard produkten van verschillende fabrieken.
- (12) Niet altijd van al de produkten.
- (13) Onder de eerste tot dusverre bekende catalogi staan vijf lijsten van landbouwgereedschap (R.C.B. 38. 2,3; 64. 1,2; 65. 1,2; 66. 1,2; 67. 1,2) verschenen in LE DOCTE, M. *Traité élémentaire des instruments aratoires.* Brussel. 1851. en LE DOCTE, M. *Beknopte verhandeling over de landbouwwerktuigen.* Brussel. 1852.
- (14) De catalogus bestaat vaak uit twee documenten: een atlas met platen en eventueel de technische eigenschappen, en een afzonderlijke prijslijst. Deze wordt regelmatig aangepast maar de atlas blijft onveranderd. Daarom, en ook omdat vaak één van beide documenten zonder het ander gevonden wordt, worden ze als twee afzonderlijke stukken beschouwd en dragen ze dus twee verschillende nummers.
- (15) z. hoger.
- (16) De «gewone» catalogus en de reclame voor één of meer produkten worden onder de letter «C» (= catalogus) gerangschikt.
- (17) Z. de artikelen over nieuw werktuigen in de 19de eeuwse land- en tuinbouw tijdschriften (b.v. DAVID, J. *Het handgereedschap op de hoeve. Technische documentatie voor 1860 verschenen.* Leuven. 1975. 48, 50, 150, 164, 177, 178, 188, 190, 192, 208, 221.
- (18) Deze documenten dragen het teken «O» (= onderrichting).
- (19) Voor België kennen wij er nog geen die voor 1945 verschenen is.
- (20) Deze documenten dragen het teken «G» (= gedenkboek).
- (21) Deze documenten dragen het teken «A» (= aankondiging).
- (22) Deze documenten dragen het teken «T» (= tijdschrift).
- (23) De tentoonstellingscatalogi horen, ten minste onrechtstreeks, bij de handelscatalogi. In de eerste helft van vorige eeuw (Gent. 1820) begon men nationale (later internationale) tentoonstellingen in te richten, o.a. over nijverheid en landbouw. De vorser is echter vaak teleurgesteld door dat soort van bronnen omdat hij er geen of weinig afbeeldingen in vindt en dikwijls alleen de naam van het voorwerp aangehaald wordt (wanneer een familienaam vermeld is kan verder gezocht worden in de oktrooien). Deze — niet talrijke — catalogi worden niet opgenomen omdat er theoretisch verscheidene exemplaren van bewaard zijn in de bibliotheken. Een grensgeval is het vlugschrift uitgegeven door een firma ter gelegenheid van een tentoonstelling; hier kan van handelscatalogus gesproken worden (b.v. *Catalogue des machines exposées à l'exposition internationale de Gand. 1913. par Platt Brothers & Co. Ltd. Hartford Works, Oldham, Angleterre ...*).
- (24) Met andere woorden, de door buitenlandse firma's in België uitgegeven catalogi en tijdschriften worden niet opgenomen; deze van buitenlandse firma's waarvan een fabriek in België bestaat evenmin.
- (25) Z. noot 30.
- (26) De catalogi van boekhandelaars en uitgevers worden niet opgenomen evenmin als deze van antiquariaat (schilderijen, handschriften, enz.) en de reclame voor diensten.
- (27) Ideaal zou elk produkt in de index opgenomen moeten worden maar dit is waarschijnlijk utopie. Hoe dan ook, de categorieën kunnen later onderverdeeld worden.
- (28) Z. noot 30.
- (29) De rangschikking per firma bestaat reeds op een ander stelsel.
- (30) Om het Repertorium op te stellen beperken wij ons tot nu toe tot de door de catalogus zelf verstrekte gegevens. De datum (wanneer niet vermeld) en de aanduiding «winkel- of

- «fabriek» kunnen dus onjuist zijn. In twijfelgevallen, gesteld dat het beter is een catalogus te veel dan te weinig te weerhouden, wordt een catalogus eventueel «verouderd» en opgenomen.
- (36) Bv. het geval van de Ateliers de Haine-Saint-Pierre die machines en werktuigen voor de landbouw fabriceerden (R.C.B. 38.1. : catalogus dagtekenend van 1851). Ze waren door de Staat gesubsidieerd en er bestaan derhalve officiële documenten desaanvande, in tegenstelling met andere minder bekende fabrikanten, b.v. Ed. Van Maele, van Thielt (R.C.B. 67. 1,2) «die zonder de minste geldhulp van wege het staatsbestuur, ... gelukt is ... zich op eenen rang te plaatsen welke hem toelaet niet alleen in het strydpark te treden met de bevoorregte gestichten, zoo als Heyne-St-Pieter, ... en met de vreemde, en name-lyk de engelsche werktuigen ...» (*De Vlaemsche Werktuigen*. in *De Akkerbouw*. 7. 1855. 8).
- (31) D.i. in dezelfde taal en zonder eventueel een oude straatnaam door een nieuwe te vervangen.
- (32) Z. noten 16, 18, 20, 21, 22.
- (33) Dit betekent geenszins dat er geen ander exemplaar van bestaat. Het is ongelukkigerwijze noodzakelijk zich te beperken tot de openbare instellingen omdat privé-verzamelingen verdwijnen of verspreid worden. Wanneer het ons toegelaten is, laten we de documenten van deze verzamelingen fotocopieren of op mikrokaarten overbrengen.
- (34) In de banden die als «varia» bestempeld worden bevinden zich soms handelscatalogi. Het probleem is echter ze te vinden ...
- (35) Voor sommige produkten (tabak, textiel, enz.) bestaan er echter repertoria die vóór 1945 verschenen zijn.
- (37) Inlichtingen te sturen aan J. DAVID, R.C.B. Albertlaan 59, 1060 Brussel, of aan het Centrum voor Industriële Archeologie.

DE EZELDIJKMOLEN TE DIEST.

Talrijke toeristen hebben te Diest reeds het indrukwekkende complex van de Ezeldijkmolen in de Schaffensestraat bemerkt, maar slechts zeer weinig mensen zijn zich bewust van de industriële archeologische waarde van dit gebouw. Deze 16e eeuwse molen heeft inderdaad een belangrijke rol gespeeld in de industrialisatie van Diest en is tevens één van de enige 19e eeuwse «fabrieken» die nog gedeeltelijk voorzien is van de oude machines.

De oorsprong van de molen dient gezocht te worden in de loop van de 8e eeuw; de eerste vermelding dateert uit 1334, wanneer alle Diesterse molens opgesomd worden in het testament van Gerard, heer van Diest. Aanvankelijk bestond de Ezeldijkmolen uit twee onafhankelijke molens, de ene op het eilandje in de Demer en de andere op de zuidelijke oever. Beide molens, indertijd gekend onder de benamingen Coenen- en Aleidenmolen, waren enkel verbonden door een gemeenschappelijk sluisstelsel. In de loop van de 15e eeuw ruimden de oude molennamen plaats voor de benaming Ezeldijkmolen naar de plaats waar de gebouwen stonden. Aanvankelijk waren beiden graanmolens; in 1539 echter werkten zij als schorsmolens voor de plaatselijke leerlooierijen. In 1547 werd op bevel van Willem van Oranje, de toenmalige heer, begonnen met de herbouwing van het molencomplex; werken die in 1553 voltooid waren. Uit deze periode dateert het huidige gebouw : in het gedeelte op het eiland was een schorsmolen ondergebracht en op het vasteland stond een dubbele graanmolen.

De Ezeldijkmolen zal van dan af aan de lotgevallen van de stad Diest in de loop der tijden delen, waarop we hier echter niet verder ingaan. In het midden van de 19e eeuw werd de molen uitgebaut door Henri Kennes. Op dat ogenblik werkte de molen nog steeds volgens het oude 16e eeuwse systeem; pas onder het beheer van Theodoor Kennes, één van de zonen van Henri, werd de molen grondig gemoderniseerd en geïndustrialiseerd. In

1865 werd de eerste stoommachine geïnstalleerd in de Grachtmolen, uitgebouwd door de familie Peeters en tevens grote concurrenten van Theodoor Kennes. Het was dan ook vanzelfsprekend dat ook de Ezeldijkmolen zou gemoderniseerd worden, hetgeen gebeurde in 1871 wanneer een «*stoomtuig (machine à vapeur)*» met een vermogen van 20 pk. ingebouwd werd. Deze stoommachine diende aanvankelijk slechts als hulpmiddel om de molen aan te drijven in periodes van ongunstige waterstand; zij was trouwens verbonden met het oude maalmechanisme, dat nog grotendeels uit hout bestond. Dit houten mechanisme was geenszins bestand tegen de kracht van de stoommachine en daarom werd dit ook enkele jaren later vervangen door een nieuwe maalinstallatie.

In 1875 werd het inwendige van de molen grondig veranderd. De drie oude watergeulen, waarin eertijds de drie molenraderen draaiden, werden afgebroken en in de plaats ervan kwam een nieuw gietijzeren molenrad met een diameter van 5,60 meter en met 52 schepbladen. Voor de afvoer van het overtollig water werd een nieuwe watergeul gegraven in de oude schorsmolen, die nu nog enkel als bergplaats gebruikt werd. Om de Demerbedding te beschermen tegen uitspoeling werd het geheel gevloerd met zware blokken arduin. Naast deze werken, die duidelijk wijzen op het feit dat de het de hoofdbedoeling van Theodoor Kennes was de Ezeldijkmolen te moderniseren als watermolen, werd ook het eigenlijke maalmechanisme aangepast. Zes paar nieuwe molenstenen, gemonteerd op een grote draaiende blok, met een mechanisme uit gietijzer, werden geleverd door de firma L. J. Marie uit Marchienne-au-Pont. Via aandrijfassen werd de verbinding gemaakt met de reeds vroeger geplaatste stoommachine in de belendende kamer.

Al deze wijzigingen verhoogden het rendement van de molen en tevens ook het kapitaal van zijn uitbater. De volgende stap die Theodoor Kennes zette in de uitbreiding van zijn bedrijf was het plaatsen van een tweede stoommachine, ditmaal in de achterbouw van zijn woning op de hoek van de Schaffensestraat en de Ezeldijkgang. Het vermogen van deze machine,

geplaatst in 1881, bedroeg 80 pk. en diende voor de aandrijving van een tweede maalinrichting, — een prachtige blauwdruk van deze machine wordt in het Diesters stadsarchief bewaard —, eveneens ondergebracht achter zijn woning. Beide molencplexen waren verbonden door een gaanbrug dwars over de Ezeldijkgang heen. Het geheel werd dan nog aangevuld door de bouw van twee magazijnen in de Ezeldijkgang, respectievelijk in 1881 en 1898. Een gravure, afkomstig van het briefhoofd van de firma, geeft ons een duidelijk, zij het wel geïdealiseerd beeld van dit bedrijf.

De bloei van de firma Kennes zou echter niet lang duren : in de nacht van 14 november 1898 brak er brand uit in de vuurmolen achter de woning van Theodoor Kennes. De ganse installatie, samen met het grootste magazijn, zijn woonhuis en een aanpalende herberg werden door het vuur vernield; enkel de watermolen en een klein magazijn bleven gespaard. Getroffen door deze tegenslag en daarenboven tegengewerkt door het stadsbestuur, waarin zijn concurrent, de heer Peeters, schepen was, bereikte het bedrijf nooit meer zijn vroegere glorie. De familie Kennes baatte de watermolen nog verder uit tot 1930, waarna hij nog verder in bedrijf bleef tot 1946. Ondertussen was de molen eigendom geworden van de Belgische Staat, welke de molen aangekocht had om met behulp van de sluizen de jaarlijkse overstromingen van de Demer in de stad tegen te gaan. De drooglegging van de Demer maakte ook deze functie totaal overbodig. De watermolen werd in 1975 overgedragen aan de V.Z.W. Ezeldijkmolen, die zich thans bezighoudt met de restauratie van dit belangrijk historisch gebouw.

In de molen treffen wij nog gedeeltelijk de molenstenen en de maalininstallatie uit 1875 aan, evenals het reusachtige waterrad. Ook zijn er nog sporen in het metselwerk van de vroegere watergeulen, evenals van het sluisenstelsel uit 1875. Van de oude vuurmolen, aan de andere zijde van de Ezeldijkgang rest nog enkel de thans verlaagde, zware vierkante schouw, — de schouw was bij de brand in 1898 blijven staan en werd in 1902 gebruikt voor een bakkersoven die in de vroegere woning van Theodoor Kennes werd ingebouwd. Ook rest nog het kleinste magazijn, gebouwd in 1898, maar echter in de dertiger jaren veranderd in een sluiswachterswoning.

Wij kunnen thans enkel hopen dat spoed gezet wordt achter de restauratie van het molencplex, zodanig dat het niet het trieste lot moet ondergaan van vele oude en minder oude industriële gebouwen te Diest, welke het slachtoffer geworden zijn van de vooruitgang.

Michel Van der Eycken

BIBLIOGRAFIE :

- M. VAN DER EYCKEN, *Zeven eeuwen Ezeldijkmolen te Diest*. Averbode, 1976, 84 pp. 16 foto's (verscheen in januari 1976 en wordt uitgegeven door de V.Z.W. Ezeldijkmolen).

MEDEDELINGEN

Pleidooi voor een toeristische tramlijn doorheen Vlaams-Brabant.

Op 15 km van Brussel bevindt zich het Buurtspoorwegmuseum van Schepdaal, met zijn stoom-, diesel- of elektrische trams.

De architectuur van dit museumstation en -stelplaats, daterend vanaf 1888, is een getuige van die industriële periode en bezit gelijkwaardige kwaliteiten als de toenmalige fabrieks-, spoorweg-, of mijn-architectuur. Een handvol vrijwilligers, leden van de Vrienden van het Trammuseum vzw, restaureren, verven en onderhouden er de oude voertuigen ... in die mate dat deze klaar staan om te vertrekken.

Vanuit deze stelplaats aan de lijn Brussel-Ninove konden de leden tot 1970 nog rondritten met oude voertuigen organiseren. Thans is het beschikbare net opgeheven; de hekkens van de stelplaats werden definitief gesloten; erbuiten strekt zich het asfalt van de Ninooftse steenweg uit dat de oude sporen verdreef.

Voor uitstappen in de toekomst hoopt men nochtans een kleine gedesaffekteerde platte-lands-lijn, Brussel-Leerbeek (in de nabijheid van Schepdaal) te kunnen aanwenden.

De historicus Jacquemijns (1) vermeldt over deze lijn (vert.): «... In 1886 werd de lijn Brussel-Edingen, via Lennik en Leerbeek, ingesteld. De N.M.V.B. rekende op een belangrijk vervoer van personen, bieten en tuinbouwprodukten. In hetzelfde jaar begon men tevens met de werken aan de lijn Brussel-Schepdaal, welke zich van een intens transport verzekerd zag, dank zij de aarbeienteelt en tuinbouwcultuur in de omgeving van Schepdaal (...) De lijnen kwamen spoedig klaar: vanaf 1887 werden Brussel-Schepdaal, en Brussel-Edingen tot Lennik in bedrijf gesteld (met stoomtrams) (...) De elektrificatie vond plaats tussen 1900 en 1910 ... »

Vanaf juni 19... ou de lijn op Lennik door autobussen vervangen worden.

Toch is het de moeite waard dit traject, dat

(1) G. JACQUEMIJNS, *Histoire contemporaine du Grand Bruxelles*, Brussel, Vanderlinden, 1936, pp. 153, 154 en 156-157.

zich over een tweetal km. doorheen het prachtige pajottenlandschap slingert, tussen St. Martens-Lennik en St. Kwintens-Lennik, te redden van de bulldozers. De nog bestaande sporen bevinden zich in goede staat, en verhinderen geenszins een verbetering van de wegen-infrastructuur; het verkeer over deze toeristische tramlijn zal de omwoners geenszins storen.

Nochtans zal men zich moeten haasten: diverse plannen voor nieuwe verkeerswegen — die het tracé zullen aantasten — zullen bij de eerstvolgende verkiezingen op de propen komen ... en, alhoewel deze nieuwe wegtracés nog op geen enkele kaart voorkomen, werden de erbijhorende elektrische palen vorig jaar reeds geplant ... Elke hulp is welkom !

A. De Preter, architect
Ninooftse Stw. 194
1710 Dilbeek

Naschrift: De auteur van deze oproep ontving onlangs (11.3.1976) een weinig hoopgevend schrijven van Minister Chabert: «Uw voorstel (...) werd door de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen onderzocht. Deze maatschappij brengt echter ter kennis dat er een ontwerp bestaat voor het aanleggen van een invalsweg Gooik, Belletrienne-Anderlecht, teneinde de penetratie langs de steenweg op Ninove en deze langs Edingen-Halle te ontdebelen. Het door U bedoelde stuk grond zal voor het aanleggen van de invalsweg door het Bestuur van Bruggen en Wegen verworven worden. Aan uw verzoek kan dan ook spijtig genoeg geen gunstig gevolg gegeven worden.» Nochtans zou deze voorgestelde nieuwe penetratieweg parallel lopen aan de geplande — en reeds zoveel besproken — A.8 — autoweg, Brussel-Doornik.

Een spoorwegmuseum te Kessel-Lo ???

In het kader van de actie voor bescherming van het industrieel erfgoed, en met het oog op het valoriseren van het waardevolle spoorwagematerieel (1) dat zich in de stelplaats van de NMBS te Kessel-Lo bevindt, werd door een werkgroep onlangs de idee gelanceerd om aldaar een — levend!!! — spoorwegmuseum uit te bouwen. De intenties i.v.m. de opvatting en het beleid van het museum zouden niet alleen gaan naar de rol van de spoorwegen als maatschappij van openbaar vervoer, maar ook naar haar historische rol in de ontsluiting van onze gewesten op zuiver industrieel vlak, haar rol in economisch opzicht, en eveneens naar de socio-economische aspecten ervan. De ruimte om de locomotieven en rijtuigen in hun natuurlijk kader te tonen bestaat, aldus de promotoren van dit initiatief, en men denkt reeds aan de gebeurlijke aanleg van een draaischijf, ... van een werkput, om de bezoekers in de gelegenheid te stellen het «inwendige» mechanisme van een locomotief te bekijken. De rechtstreekse verbinding met het nationale spoorweginet is aanwezig, en maakt gemakkelijke aan- en afvoer van het rollend materieel mogelijk. Daarenboven kan het museum het vertrekpunt vormen voor regionale toeristische (stoom-)lijnen: aangezien hiervoor slechts stille banen in aanmerking komen, kan de mogelijkheid Kessel-Lo — Leuven-Aarschot of Leuven-Ville-s, of eventueel zelfs een toeristische verbinding met Turnhout overwogen worden (dit met het oog op het initiatief van de Nederlandse Stichting Stoomtrein Tilburg-Turnhout, S.S.T.T.T., die momenteel met stoomtreinen tussen Tilburg en de grens rijden, maar nog geen toestemming kregen om de lijn op Belgisch grondgebied door te trekken) Kessel-Lo is centraal gelegen ten opzichte van de rest van het land, en nabij een knooppunt van spoor- en verkeerswegen, in de omgeving van een in uitbouw zijnde cultureel-economische-toeristische pool.

Het betreft hier een spoorweg-gemeente.

- (1) Het betreft hier o.m. de stoomlocomotieven nrs. 1002, 7039, 10018, 12004, 16042, 18051, 29013, 1151, 53020, 64045, en een ketel van het type 25; de curief gedrukte nrs. zijn reeds gerestaureerd en kunnen in principe onmiddellijk aan het publiek getoond worden.

Zelfs het prachtige Leuvens station — waarvan we hopen dat het eens wettelijk beschermd zou worden — is grotendeels op

haar grondgebied gevestigd. Daarbij vinden we er de Centrale Werkplaatsen (Ateliers de l'État) Dyle). Dit alles verklaart dat een niet onbelangrijk deel van de inwoners een ganse loopbaan werkzaam was bij de spoorwegen — waar zij o.m. hielpen al die getuigenissen van het verleden tot stand komen —, en dat daarenboven een belangrijk aantal op rust gestelden van de N.M.B.S. in de omgeving wonen. Het zijn dezen die zich persoonlijk betrokken voelen bij het verleden van «hun» spoorwegen, zodat het gelanceerde initiatief niet alleen een historische, maar tevens een belangrijke sociale functie vervult.

Inmiddels zijn de eerste stappen gezet, en werd reeds een uitgebreid dossier samengesteld o.l.v. Prof. J. Mortelmans (K.U.L.).

Kontaktadres:
Werkgroep Spoorwegmuseum Kessel-Lo
p/a F.J. Trappers, Lodreef 88,
3200 Kessel-Lo

Een Gents textielmuseum in een oude textielfabriek ?

In december 1975 werd door het Gentse gemeenteraadslid M. Plasschaert het gemeentebestuur geïnterpelleerd over een mule-jenny — de enige in Vlaanderen! — die als een hoop schroot verloren lag in een hoek van het Gravensteen. Het getouw werd in april '74 gedemonteerd voor een tentoonstelling in Aalst, en nadien in Brussel. Nadat het van deze laatste terug gekomen was, werden de gedemonteerde delen gewoon in zaal 3 opgestapeld: het draaiwiel en het geraamte staan nog rechtop, maar alle andere delen liggen door mekaar op de grond; papier moet het stof een beetje weren. Deze toestand is tot op heden nog niet veranderd.

Naar aanleiding van de interpellatie kwam

(Foto De Gentenaar)

opnieuw het vroeger reeds gelanceerde project voor een textielmuseum ter sprake.

Op 5 maart ll. kwam voor het eerst een commissie samen, welke door het schepencollege belast werd met een onderzoek naar de wenselijkheid en de mogelijkheden van een dergelijk museum. Deze commissie bestaat uit de vier fractieleiders van de gemeenteraad, prof. Balthazar (Werkgroep Indust. Archeologie RUG) en vertegenwoordigers van archieven en musea, en werd inmiddels uitgebreid met dir. Fiers (Belg. Textielinstituut), M. Plasschaert, prof. Raes en A. Linters (WIARUG en R.M.L.Z.). Door prof. Balthazar werden, namens de WIARUG, een aantal uitgangspunten verdedigd, welke grotendeels door de commissie gevolgd werden. Men zal zo sterk mogelijk werken in de richting van een *levend museum*, dat zich niet op het totale veld van Industriële Archeologie zou toeleggen, doch eerder één (de textiel) in een zinvol kader dient uit te bouwen. Zulks dan uiteraard enkel binnen een originele industriële ruimte/omgeving gekoncipieerd worden: de voorkeur gaat naar de voormalige fabriek Van Acker, aan Bachte Walle, welke deels reeds in 1813 als katoendrukkerij bestond. De uitbouw zal gezien worden in de sociale context van de textielnijverheid, met het oog op een «inzicht-geven» en «bewust-maken» van de historische mechanismen. Het museum zal tevens zorgend omgaan met de omgeving, in casu het industrieel-archeologisch textielpatrimonium van het Gentse. In die optiek ligt het o.m. in de bedoeling het kleine beuk van de St. Antoniuskaai, aan de overzijde van het water, in de museumpolitiek in te schakelen.

Antwerpen

Door het Centrum voor Bedrijfs geschiedenis (U.F.S.I.A., Prinsstraat 13, 2000 Ant-

werpen), wordt op dit ogenblik getracht een coördinatie uit te werken voor het inventariswerk in de provincie Antwerpen. In een rondschrijven doet men een oproep tot steun en medewerking bij alle personen, die zich, elk in hun gewest, voor deze taak willen inzetten. Indien er voldoende positieve reacties binnenlopen, zal op een latere datum een vergadering van alle belangstellenden samengeroepen worden, om de aktie verder te plannen en te organiseren.

Limburg

Op een vergadering van de afdeling Monumentenzorg van de Culturele Raad van (Nederl.) Limburg, werd een studiedag over industriële archeologie gepland. Deze zal echter in inter-Limburgs perspectief uitgewerkt worden: het colloquium wordt door de Nederlandse instanties georganiseerd, een samenlopende tentoonstelling door Belgische organisatoren.

Het geheel vindt plaats op zaterdag 27 nov. in het Prov. Gallo-Romeins museum te Tongeren. In de voormiddag: algemene inleiding door Prof. Dr. H. Balthazar, en vertoning van de BRT-film over industriële archeologie; 's namiddags status questionis van de industriële archeologie in Nederlands en Belgisch Limburg, door Dr. G. Linssen en A. Linters, gevolgd door een forumdiscussie. Inmiddels wordt eveneens gewerkt aan de oprichting van een Vereniging voor Industriële Archeologie in Limburg. Voorlopig contactadres hiervoor is: p/a Provinciale Dienst voor het Kunstpatrimonium, Begijnhof, 3600 St-Truiden.

Gent: Werkgroep Industriële Archeologie R.U.G.

Op 8 december 1971 reeds werd onder impuls van wijlen prof. J. Dhondt aan de R.U.G. gestart met een Werkgroep voor Industriële Archeologie (W.I.A.R.U.G.), doch door het plotse overlijden van de initiatiefnemer in augustus van het daaropvolgende jaar, verliet deze start met de nodige moeilijkheden. Na een colloquium dat in januari 1973 door de studenten geschiedenis georganiseerd werd, werden de activiteiten echter langzamerhand hernomen. Op dit ogenblik houdt de werkgroep zich op de eerste plaats bezig met de inventarisering en studie van de ca. 200 nog resterende Gentse

beluiken = een eerste werkdocument mag tegen het najaar verwacht worden.

Tevens zal vanaf volgend academiejaar een theoretische en praktische lessencyclus in Industriële Archeologie ingericht worden, welke — kosteloos — zal openstaan voor alle belangstellenden.

Contactadres :

W.I.A.R.U.G., p/a Secretariaat voor Nieuwste Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent

Restauratie van een kartonfabriek in Alseberg

Op de grens Alseberg-Dworp, aan de Fabrieksstraat, bevindt zich de z.g. «Cartonnerie Winderickx». Het complex bestaat thans uit hoevegebouwen en industriële constructies, gelegen aan beide zijden der straat. Het woonhuis is gedateerd 1802; de eerste langs schuur 1849; een brug over de beek 1862. De kartonfabriek gaat terug op een papiermolen (Herissemolen), waarvoor in 1551 de vergunning werd afgeleverd; de huidige familie Winderickx zette ca. 1940 de productie stop.

Het fabriekscomplex omvat twee delen. Een ouder deel (grondvesten en delen in ijzerzandsteen) ligt op de rechter oever van de deels overbouwde Molenbeek, die hier de drijfkracht leverde via twee ijzeren waterwielen; één is nog in vervallen staat aanwezig, en het verdwenen waterwiel kon beurtelings een graanmolen of een begin 20e eeuwse gelijkstroomdynamo AEG-Union Electrique S.A. (115-160 V, 10-29 A) aandrijven.

Het recentere deel, op de linkeroever, wordt gekenmerkt door een zware vierkante schouw. De drijfkracht wordt er geleverd door een stoommachine van ca. 70 pk (?), horizontale monocylinder van de firma Bollinckx (1892) en een eveneens bewaarde samengestelde stoomketel van drie reservoirs, 5 atm.

Ook de technische productie-installatie is praktisch volledig bewaard !

Het feit dat de uitrusting reeds een 35 jaar niet meer gebruikt werd, heeft uiteraard zijn sporen nagelaten. Wat vooral het voortbestaan bedreigde, was vegetatie (vooral vlier), welke het metselwerk ontwrichtte; daarenboven werd sedert jaren een steeds dikker wordende laag modder in de lokalen opgehoopt, door het buiten zijn oevers treden

van de Molenbeek; de kleine, dichtgeslibde Leuzebeek had zelfs een weg gezocht doorheen bepaalde lokalen ...

De eigenaar is voor het behoud gewonnen, en de klasseringsprocedure is in vergevorderde staat. Nochtans heeft het voor de familie Winderickx — landbouwers ! — weinig of geen rechtstreekse zin de voor hen eerder nutteloze ruimten te onderhouden, laat staan te restaureren ...

Vóór men aan de eigenlijke restauratie kan denken, moet zo snel mogelijk het verval tegengegaan worden. Dit veronderstelt o.m. stutten, verwijderen v.d. vegetatie, wegscheppen van de modder, indijken van de beken, ... Zulks kan uitstekend door vrijwilligers gedaan worden; voor de latere restauratie hoopt men beroep te doen op «vrijwillige specialisten» (ingenieurs, architecten, ...).

Het voorbereidend werk wordt thans verricht door studenten en medewerkers van de Gentse WIARUG, een project dat reeds als dia-montage voorgesteld werd tijdens de tentoonstelling in Passage 44. Op dit ogenblik heeft de activiteit als onmiddellijk resultaat dat een groot aantal omwonenden ervoor gesensibiliseerd worden; langzaam maar zeker is ter plaatse een eigen *werk-groep* aan 't groeien. Dit stemt volledig overeen met de initiële door de WIARUG, geformuleerde doelstellingen : «*Het is niet de bedoeling dat de Werkgroep vanuit Gent naar Alseberg BLIJFT trekken. Wel wil men door deze activiteit lokale verenigingen, personen, voor de site en haar problematiek sensibiliseren; aldus hoopt men binnen afzienbare tijd TER PLAATSE een groep te stimuleren, die de activiteit kan overnemen, en die het bedrijven van de diverse vormen van industriële archeologie in de omgeving kan aansporen ...*»

Het werk gebeurt meestal drie zaterdagen per maand; tijdens de blok- en examenperiode wordt het onderbroken, tot 17 juli;

tijdens de laatste week van augustus vindt een werkkamp plaats.

Inlichtingen : A. Linters,
Muinkkaai 103, 9000 Gent.

Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg

Einde 1975 liep de inventaris van het bouwkundig erfgoed van het arrondissement Halle-Vilvoorde van de pers. Alhoewel de industriële archeologie hierin nog niet exhaustief kon behandeld worden, werden toch reeds een behoorlijk aantal sites opgenomen, waaronder bv. :

- de kartonfabriek Winderickx te Alsemberg;
- de Mouterijen Van Roye (De Maeghtlaan) en de unieke vorm van fabrieksfunctionalisme in het P.C.B.-complex (Vandenpeereboomstraat) te Halle;
- de uit 1929 daterende betonnen spoorwegviaduct over de Pede-vallei te Ittebeek;
- het sas van Kampenhout;
- de «Brasserie du Béguinage» en het eerste betonnen fabriekscomplex van België (de «vuurmolen» uit 1905) aan het Begijnhof te Overijse;
- de vuurmolen (1869) aan de Steenweg Halle-Ninove nr 20, te Pepingen;
- het station te Ternat, dat door Cluyse-naer ontworpen werd;
- enz...

Mogen wij een oproep doen aan alle medewerkers voor aanvulling en/of correctie van deze inventarisgegevens.

Op dit ogenblik wordt de laatste hand gelegd aan de, voor oktober '76 geplande inventarissen van de kuip van Gent, en het gebied van Antwerpen binnen de middeleeuwse wallen. Tegen het voorjaar van 1977 dient o.m. het arr. Aalst te verschijnen.

Decreet tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten

Op 3 maart ll. werd door de Nederlandse Cultuurraad een nieuw decreet goedgekeurd «tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten».

Dit decreet wijzigt in belangrijke mate de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen gewijzigd bij decreet van 13 juli 1972 (zie ons Mededelingsblad nr. I, 1 jan. 1975). Belangrijk is dat als monument voortaan verstaan wordt :

«een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, dat van algemeen belang is omwille van zijn artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde, inbegrepen de zich erin bevindende roerende zaken, onroerend door bestemming.» Een stads- en dorpsgezicht is dan : *«Een groepering van één of meerdere monumenten en/of onroerende goederen met omgevende bestanddelen, zoals ondermeer beplantingen, omheiningen, waterlopen, bruggen, wegen, straten en pleinen, die omwille van hun artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde van algemeen belang is.»* Met dit decreet wordt de industriële archeologie thans, voor wat betreft het Vlaamse landsgedeelte, officieel en nominatim aangevaard op het vlak der monumentenzorg.

Beschermd :

Bij K.B. van 2.2.1976 werd het Stapelhuis St. Felix, aan de Godfriduskaai te Antwerpen, wettelijk beschermd. Nochtans werden op 21 november de twee zware hydraulische jiggers (ca. 1890) door de Technische dienst van de Haven verwijderd, en geschonken aan het Nationaal Scheepvaartmuseum. De Koninklijke Commissie voor Monumenten-en Landschappen heeft terecht de eis gesteld dat deze installaties terug geplaatst dienen te worden = met zou evenmin aanvaarden dat een uniek orgel uit een barok-kerk verwijderd, en aan een museum geschonken wordt.

Door de Minister van Nederlandse Cultuur werd eind 1975 de klasseringsprocedure betekend voor de Brouwerij «Het Kerelsbier», M. Theysstraat 64, te Diest, evenals voor een oude vlasfabriek aan de Marktstraat 37 te Harelbeke.

OPROEP :

Naar een permanente inventaris ?

Inventarisatie is een dringende noodzaak ! Maar eveneens dienden de verzamelde gegevens zo spoedig mogelijk voor een bredere laag belanghebbenden beschikbaar gemaakt worden.

Daarom een oproep voor het meewerken aan een «permanente inventaris», welke in elk

nummer van dit tijdschrift zal opgenomen worden.

Wij vragen U van sites die U kent, die zich in uw omgeving bevinden, zo spoedig mogelijk een korte beschrijving naar ons op te zenden, volgens een *geijkte* vorm opgesteld: *postnummer van de gemeente; naam gemeente; juist adres; naam en huidige functie van de site; bouwdatum, architect en/of bouwheer; opeenvolgende functies; beschrijving, met vermelding van de verbouwingen; installaties.*

Het geheel mag max 15 lijnen van 25 aanslagen omvatten en mag, doch moet niet vergezeld zijn van een foto.

Het is *niet* de bedoeling dat *al* de bovenstaande gegevens aanwezig dienen te zijn vooraleer publicatie overwogen kan worden. Het is wel de bedoeling zo spoedig mogelijk het bestaan van de site in kwestie bekend te maken, in de vorm van een *permanente snel-inventaris*. Later kan op basis van de gegevens dan nog altijd nog een meer uitgewerkt artikel gepubliceerd worden.

Enkele voorbeelden, op basis van onlangs binnengelopen inventarisfiches

8221.001; **Snellegem**, Oude Brugge, z.nr.; «De Boeremolen», water- en windmolen met annex mechanische aandrijving; watermolen uit 1840, windmolen uit 1858; van de watermolen blijft enkel nog de bedding zichtbaar, de windmolen is sterk vervallen en onlangs werd de kap (bedekking) afgenomen (*M. Desmedt*)

9000.001; **Gent**, Korianderstraat 2; voormalig textielfabriek, 1839, d.m.v. gevelsteen gedateerd: *Anno MDCCC XXXIX — Prop^{re} DE GANDT - VAN DER SCHUEREN — Archte J. MIGOM*: de linkervleugel dateert echter uit 1841; als katoenspinne-

rij opgericht, later (1858) vlas- en katoenspinnerij; in 1905 geregistreerd als «vlas- en werk-stoomspinnerij», en nadien omgevormd tot de gloeikousjesfabriek (1928) N.V. Emiel Schultze; deel van een groter kompleks, dat vroeger tussen de Lamstraat, St. Pietersnieuwstr., en Korianderstraat gelegen was; traditionele bouw met natuurstenen zuilen en gewelven in de kelder van het deel uit 1839, troggewelven tussen ijzeren profielbalken in de andere; verdiepingen: houten balken rusten op gietijzeren zuilen; een groot deel van de machines om gloeikousjes te vervaardigen, en een Cornwall-stoomketel van 5 atm (firma Mecoen, 1910) bevinden zich nog ter plaatse (*W.I.A.R.U.G.*)

9150.001; **Grembergen**, Ringstraat, z.nr.; «De Waepenaer»; laatste gebouw van een vrij grote landelijke brouwerij; gedateerd door steen in vierkante schouw: «We J.W.W. 1884»; in 1970 deels gesloopt, en thans zijn de overblijvende gebouwen verhuurd aan een koperwarenfirma. (*A. Die-rick*).

Monuments et sites - G. ABEELS, Le carré Gomand à Ixelles, P. LEDERER, Le plan incliné d'Ans et Henri Maus
La conservation du patrimoine - J. LIEBIN et J. LEFEBVRE, Priorité Bois-du-Luc
A l'étranger - P. VAJDA, Industrial monuments, industrial archeology in Hungary, M. BRUWIER, Le musée de l'homme et de l'industrie au Creusot.
Communications - L'inventaire du patrimoine monumental. Le passé de notre industrie au Congrès Archéologie de Huy. Une exposition sur l'outil. Un colloque international.
Les activités du Centre: Les conférences du professeur Daumas. Le colloque annuel du 21 novembre et l'exposition sur l'histoire de la pierre.

verantw. uitg.: g. van den abeele, stuiversstraat 1000 brussel